

4. जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः

संस्कृत साहित्यमां महाकवि भास ऐमनी नाट्यरचना माटे जाशीता छे. ऐमनां रयेलां 13 (तेर) रुपको नाटको भणे छे, जे भासनाटकचक्रम् नामे ओणभाय छे. आ तेर रुपको पैकीनां दूतघटोत्कचम् नामना ऐकांकी रुपकमांथी प्रस्तुत नाटयांश लेवामां आव्यो छे.

आनुं कथावस्तु महाभारत उपर आधारित छे. कुरुक्षेत्रमां महाभारतनुं युद्ध प्रारंभ थई यूक्युं छे. तेमां अभिमन्युनो अन्यायथी वध थयो छे. आथी अर्जुन ભારે દુઃખી છે અને તેણે અભિમન્યુનો વધ કરનારાઓનો વધ કરવાનો સંકલ્પ જાહેર કર્યો છે. આ કરુણ પરિસ્થિતિમાં હજુ પણ કોઈ રીતે યુદ્ધ રોકાય, તે માટે શ્રીકૃષ્ણ એક વધુ પ્રયત્ન કરી લેવાનું વિચારે છે. અભિમન્યુના વધની કરુણ ઘટનાથી પાંડવોમાં જે શોક છવાયેલો છે, તેને ધૃતરાષ્ટ્ર અને દુર્યોધનની નજર સામે મૂકીને શ્રીકૃષ્ણ ધૃતરાષ્ટ્રને સમજાવવાનો ઉપક્રમ આદરે છે. તેઓ ઘટોત્કચને પોતાનો દૂત બનાવે છે અને શાંતિનો સંદેશ મોકલે છે. પણ યુદ્ધના ઉન્માદમાં ડૂબેલા દુર્યોધન અને તેના સહયોગી શકુનિ વગેરે આ શાંતિનો સંદેશ સાંભળવા તૈયાર નથી. છેવટે ઘટોત્કચ શ્રીકૃષ્ણનો પશ્ચિમ-અંતિમ સંદેશ સંભળાવે છે.

દૂત તરીકે ગયેલા ઘટોત્કચના દુર્યોધન અને શકુનિ સાથેના રોચક સંવાદો અહીં નાટ્યરસને જન્માવે છે. ભાસે રાક્ષસીના પુત્ર એવા ઘટોત્કચના પાત્રનો ઉપયોગ કરીને પ્રેક્ષકોના માનસપટલ ઉપર દુર્યોધનની રાક્ષસી વૃત્તિને સ્થાપવાનો સફળ પ્રયત્ન કર્યો છે. એક બાજુ રાક્ષસીનો પુત્ર ઘટોત્કચ માનવીય વર્તન આચરે છે અને બીજી બાજુ મનુષ્યનો પુત્ર દુર્યોધન રાક્ષસીય વર્તન આચરે છે. આ સરસ વિરોધાભાસ ભાસે પોતાની અનુપમ નાટ્યકલાના બળે અહીં ઊભો કરી આપ્યો છે. દુર્યોધનનું આ વર્તન છેવટે તો આખાય કુટુંબનો વિનાશ નોતરે છે. સમાધાનનો પ્રસ્તાવ ન સ્વીકારનાર માણસ પોતાનો અને પોતાના કુટુંબનો વિનાશ કરી લે છે, તે તથ્ય આ રૂપક દ્વારા જણાવાયું છે.

ઘટોત્કચ: - (પ્રવિશ્ય) અયે અયમ્ અત્રભવાન્ ધૃતરાષ્ટ્રઃ। અનાર્યશતસ્ય ઉત્પાદયિતા। (ઉપસૃત્ય) પિતામહ ! અભિવાદયે ઘટોત્ક.....। (ઇત્યર્થોક્તે) ન ન, અયમ્ અક્રમઃ। યુધિષ્ઠિરાદયશ્ચ મે ગુરવો ભવન્તમભિવાદયન્તિ। પશ્ચાત્ ઘટોત્કચોઽહમ્ અભિવાદયે।

ધૃતરાષ્ટ્ર: - एहि एहि पुत्र !

ઘટોત્કચ: - अहो कल्याणः खलु अत्रभवान्। कल्याणानां प्रसूतिं पितामहमाह भगवान् चक्रायुधः।

ધૃતરાષ્ટ્ર: - (આસનાત્ ઉત્થાય) કિમાજ્ઞાપયતિ ભગવાન્ ચક્રાયુધઃ।

ઘટોત્કચ: - न न न। आसनस्थेन एव भवता श्रोतव्यो जनार्दनस्य सन्देशः।

ધૃતરાષ્ટ્ર: - यदाज्ञापयति भगवान् चक्रायुधः। (उपविशति।)

ઘટોત્કચ: - पितामह ! श्रूयताम्। हा वत्स ! अभिमन्यो ! हा वत्स ! फुरुकुलप्रदीप ! हा वत्स ! यदुकुलप्रवाल ! તવ જનનીં માતુલં મામપિ પરિત્યજ્ય પિતામહં દ્રષ્ટુમાશયા સ્વર્ગમભિગતોઽસિ। પિતામહ ! એકપુત્રવિનાશાત્ અર્જુનસ્ય તાવત્ ઈદૃશીં ખલુ અવસ્થા, કા પુનર્ભવતો ભવિષ્યતિ। તતઃ ક્ષિપ્રમ્ ઇદાનીમ્ આત્મબલાધાનં કુરુષ્વ। યથા તે પુત્રશોકસમુત્થિતોઽગ્નિર્ન દહેત્પ્રાણમયં હવિરિતિ।

શકુનિ: - यदि स्याद्वाक्यमात्रेण निर्जितेयं वसुन्धरा

વાક્યે વાક્યે યદિ ભવેત્સર્વક્ષત્રવધઃ કૃતઃ ॥

ઘટોત્કચ: - शकुनिरेष व्याहरति। भोः शकुने ! अक्षान् विमुच्य भव बाणयोग्यः।

દુર્યોધન: - भो भोः प्रकृतिं गतः। वयमपि खलु रौद्राः राक्षसोग्रस्वभावाः।

घटोत्कचः - शान्तम् पापम् शान्तम् पापम् । राक्षसेभ्योऽपि भवन्त एव क्रूरतराः । कुतः -

न तु जतुगृहे सुप्तान् भ्रातृन् दहन्ति निशाचराः

शिरसि न तथा भ्रातुः पत्नीं स्पृशन्ति निशाचराः ॥

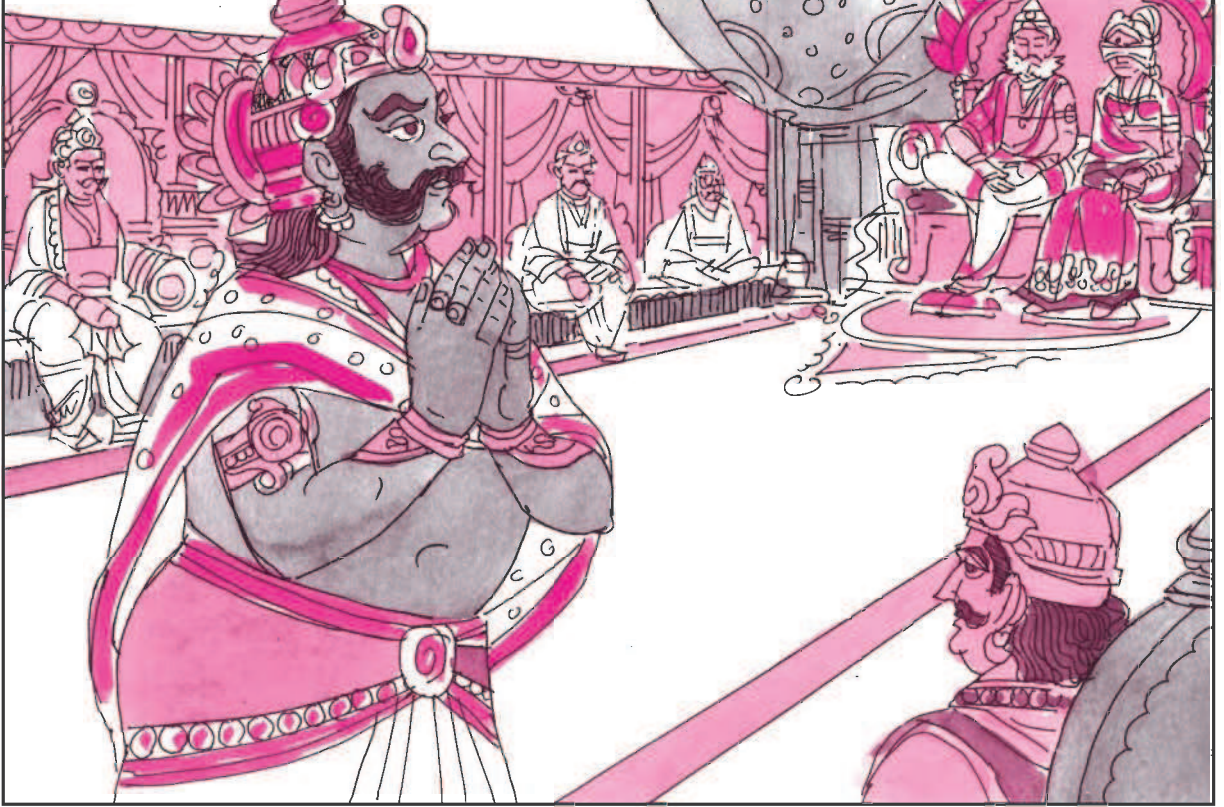
दुर्योधनः - दूतः खलु भवान् प्राप्तो न त्वं युद्धार्थमागतः ।

गृहीत्वा गच्छ सन्देशं न वयं दूतघातकाः ॥

घटोत्कचः - (सरोषम्) किं दूत इति मां प्रधर्षयसि । मा तावत् भो ! न दूतोऽहम् । प्रहरध्वं समाहताः ।

(सर्वे उत्तिष्ठन्ति ।)

धृतराष्ट्रः - पौत्र ! घटोत्कच ! मर्षयतु भवान् । मद्बचनावगन्ता भव ।

घटोत्कचः - भवतु भवतु । पितामहस्य वचनात् दूतोऽहमस्मि । भो भो राजानः ! श्रूयतां जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः ।

धर्मं समाचर कुरु स्वजनव्यपेक्षां

यत्काङ्क्षितं मनसि सर्वमिहानुतिष्ठ ।

जात्योपदेश इव पाण्डवरूपधारी

सूर्याशुभिः सममुपैष्यति वः कृतान्तः ॥

टिप्पण

नाम : (पुंलिंग) घटोत्कचः लीम अने छिडिभ्यानो पुत्र पितामहः पिताना पिता, दादा चक्रायुधः यक छे (आयुध) डथियार जेनुं ते, श्रीकृष्ण जनार्दनः दृष्ट भाणसोनो नाश करनार, श्रीकृष्ण क्रूरतरः अतिशय क्रूर, तारे निर्दय निशाचरः रात्रेभां विचरनार, राक्षस दूतघातकः दूतनो वध करनार, दूतने भारी नाभनारो सूर्याशुः सूर्यनुं किरण कृतान्तः मृत्यु, यभराज दूतः संदेशवाडक

(श्रीलिंग) वसुन्धरा पृथ्वी, धरती प्रकृतिः स्वभाव, आदत अवस्था स्थिति, दशा

जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः

(નપુંસકલિંગ) સ્વર્ગમ્ સ્વર્ગ જતુગૃહમ્ લાખનું ઘર, લાખમાંથી બનાવેલું ઘર

સર્વનામ : અન્નભવાન્ (પું.) આપશ્રી મે (મમનું વૈકલ્પિક રૂપ) મારું, ભવન્તમ્ (પું.) આપને, તમને મામ્ મને
ભવતઃ (પું.) આપનો ઇયમ્ (સ્ત્રી.) આ એષઃ (પું.) આ ભવન્તઃ (પું.) આપ સર્વે, તમે સર્વમ્ (નપું.) બધું

વિશેષણ : પશ્ચિમઃ (સન્દેશઃ) છેલ્લો, અંતિમ (સંદેશ) આસનસ્થેન ભવતા (ધૃતરાષ્ટ્રેણ) આસન ઉપર બેઠેલા
એવા આપ (ધૃતરાષ્ટ્ર) દ્વારા કુરુકુલપ્રદીપ ! યદુકુલપ્રવાલ ! (અભિમન્યુ !) કુરુઓના કુળને દીપાવનાર !
યદુઓના કુળના અંકુર ! (અભિમન્યુ !) ઈંદુશી (અવસ્થા) આવી (અવસ્થા), આવી (સ્થિતિ) પુત્રશોકસમુત્થિતઃ
(અગ્નિઃ) પુત્રના શોકથી ઊઠેલો (અગ્નિ) પ્રાણમયમ્ (હવિઃ) પ્રાણોથી ભરેલું (હવિ) રૌદ્રાઃ રાક્ષસોગ્રસ્વભાવાઃ
(વયમ્) રૌદ્ર - રુદ્રરૂપ ધરાવનારા, રાક્ષસ જેવા ઉગ્ર સ્વભાવવાળા (અમે) સમાહતાઃ ભેગા થયેલા, એકત્ર થયેલા, ટોળે
વળેલા સુપ્તાન્ (ધાતૂન્) સૂતેલા (ભાઈઓ)ને

અવ્યય : અવે અરે, આશ્ચર્ય સાથે કોઈકને સંબોધવા માટે વપરાતો અવ્યય પશ્ચાત્ પછી, ત્યાર બાદ ખલુ ખરેખર
હા હાય, શોક કે દુઃખને વ્યક્ત કરવા વપરાતો અવ્યય પુનઃ ફરી તતઃ તે પછી ઇદાનીમ્ અત્યારે, હાલમાં ઇતિ આવું, જે
વસ્તુ કે વાત જેવી હોય તેવી રીતે રજૂ કરી છે તે સૂચવવા માટે વપરાતો અવ્યય ચદિ જો ભોઃ હે, અરે, કોઈકને સંબોધવા
માટે વપરાતો અવ્યય

સમાસઃ અનાર્યશતસ્ય (આર્યાણામ્ શતમ્ (આર્યશતમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), ન આર્યશતમ્ - અનાર્યશતમ્,
તસ્ય - નન્ તત્પુરુષ)। અર્થોક્તે (અર્ધમ્ ઉક્તસ્ય અર્થોક્તમ્, તસ્ય - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। યુધિષ્ઠિરાદયઃ (યુધિષ્ઠિરઃ
આદિઃ યેષાં તે - બહુવ્રીહિ)। ચક્રાયુધઃ (ચક્રમ્ આયુધં યસ્ય સઃ - બહુવ્રીહિ)। ધૃતરાષ્ટ્રઃ (ધૃતં રાષ્ટ્રં યેન સઃ -
બહુવ્રીહિ)। કુરુકુલપ્રદીપઃ (કુરોઃ કુલમ્ (કુરુકુલમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), કુરુકુલસ્ય પ્રદીપઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)।
યદુકુલપ્રવાલઃ (યદોઃ કુલમ્ (યદુકુલમ્ (ષષ્ઠી તત્પુરુષ), યદુકુલસ્ય પ્રવાલઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। એકપુત્રવિનાશાત્
(એકઃ ચાસૌ પુત્રઃ (એકપુત્રઃ, કર્મધારય), એકપુત્રસ્ય વિનાશઃ, તસ્માત્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। આત્મબલાધાનમ્ (આત્મનઃ
બલમ્ (આત્મબલમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), આત્મબલસ્ય આધાનમ્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। પુત્રશોકસમુત્થિતઃ (પુત્રસ્ય શોકઃ
(પુત્રશોકઃ, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), પુત્રશોકેન સમુત્થિતઃ - તૃતીયા તત્પુરુષ)। સર્વક્ષત્રવધઃ (સર્વઃ ચાસૌ ક્ષત્રઃ (સર્વક્ષત્રઃ,
કર્મધારય), સર્વક્ષત્રાણામ્ વધઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। બાણયોગ્યમ્ (બાણસ્ય યોગ્યમ્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। રાક્ષસોગ્રસ્વભાવાઃ
(રાક્ષસાણામ્ ઇવ ઉગ્રઃ (રાક્ષસોગ્રઃ, ષષ્ઠી તત્પુરુષ), રાક્ષસોગ્રઃ સ્વભાવઃ યેષાં તે - બહુવ્રીહિ)। જતુગૃહે (જતુનઃ ગૃહમ્,
તસ્મિન્ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। યુદ્ધાર્થમ્ (યુદ્ધેન અર્થઃ - યુદ્ધાર્થઃ, તમ્ - તૃતીયા તત્પુરુષ)। દૂતઘાતકાઃ (દૂતસ્ય ઘાતકઃ -
દૂતઘાતકઃ, તે - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। મદ્વચનાવગન્તા (મમ વચનમ્ (મદ્વચનમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। મદ્વચનસ્ય અવગન્તા -
ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। જાત્યોપદેશઃ (જાત્યસ્ય ઉપદેશઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)। સૂર્યાશુભિઃ (સૂર્યસ્ય અંશવઃ, તૈઃ - ષષ્ઠી તત્પુરુષ)।

કૃદંતઃ (સં.ભૂ.કૃ.) પ્રવિશ્ય પ્રવેશીને ઉપસૃત્ય પાસે જઈને ઉત્થાય ઊભા થઈને પરિત્યજ્ય છોડી દઈને
(હે. કૃ.) દ્રષ્ટુમ્ જોવા માટે

ક્રિયાપદઃ પ્રથમ ગણ (પરસ્મૈપદ) ઉપ + વિશ્ (ઉપવિશતિ) બેસવું, પાસે બેસવું દહ (દહતિ) બાળવું
સ્પૃશ્ છટ્ટો ગણ (પરસ્મૈપદ) (સ્પૃશતિ) સ્પર્શ કરવો, અડકવું પ્ર + હ (પ્રહરતિ) પ્રહાર કરવો, હુમલો કરવો
વિ + આ + હ (વ્યાહરતિ) કહેવું

વિશેષ

1. શબ્દાર્થઃ અનાર્યશતસ્ય એક સો અનાર્ય (પુત્રો)ના ઉત્પાદયિતા ઉત્પન્ન કરનારા, જન્મ આપનારા અભિવાદયે
હું અભિવાદન કરું છું. ઘટોત્ક...। ઇતિ અર્થોક્તે ઘટોત્ક... એટલું અડધું (નામ) બોલી રહ્યો ત્યારે અયમ્ અક્રમઃ આ
ક્રમ નથી. એહિ એહિ પુત્ર ! આવ પુત્ર આવ ! અહો કલ્યાણઃ ખલુ અન્નભવાન્ અહો, આપ તો કલ્યાણરૂપ છો.
પ્રસૂતિમ્ જન્મદાતાને આહ કહે છે. કહી રહ્યા છે. શ્રૂયતામ્ સાંભળો. આસનસ્થેન આસન ઉપર બેઠેલા રહીને શ્રોતવ્યઃ

સાંભળવો જોઈએ. **હા વત્સ ! અભિમન્યુ !** હાય રે દીકરા અભિમન્યુ **અભિગત: અસિ** તું ગયો છે. **એકપુત્રવિનાશાત્** એક પુત્રના વિનાશના કારણે **ક્ષિપ્રમ્** સત્વરે, તરત જ **આત્મબલાધાનમ્ કુરુષ્વ** આત્મામાં બળને ધારણ કર. **વાક્યમાત્રેણ** કેવળ કહેવા માત્રથી, ફક્ત બોલવાથી **સર્વક્ષત્રવધ:** બધા ક્ષત્રિયોનો વધ **બાણયોગ્યમ્** બાણને છાજે તેવું **પ્રકૃતિં ગત:** પોતાના સ્વભાવ પર ગયો. **શાન્તં પાપમ્** પાપ શાંત થાઓ. (સંસ્કૃત નાટકોમાં, બે પાત્રોના સંવાદની વચ્ચે જ્યારે વક્તા દ્વારા કહેવામાં આવેલી કોઈ વાતને સામું પાત્ર સાંભળવા યોગ્ય ન સમજતો હોય, ત્યારે તે પાત્ર તરફથી આ વાક્યનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. આ વાક્યનો ગુજરાતી ભાષામાં અનુવાદ કરવો હોય, તો 'આમ ના કહેશો' એવો થઈ શકે છે.) **પ્રધર્ષયસિ** (તું મને દૂત એમ કહીને) અપમાનિત કરે છે. **મા તાવત્ ભો:** (જો એમ હોય, તો રહેવા દો -) ના, ના, **પ્રહરધ્વમ્** પ્રહાર કરો. હુમલો કરો. **મર્ષયતુ ભવાન્** આપ ક્ષમા કરો. તમે માફ કરી દો. **મદ્વચનાવગન્તા ભવ** મારાં વચનોને સમજનારો થા. મારા વચનનો સ્વીકાર કર. **કુરુ સ્વજનવ્યપેક્ષામ્** પોતાના માણસો (ને બચાવવાની)ની ચિંતા કરો. **કાઙ્ક્ષતં મનસિ** મનમાં ઈચ્છ્યું હોય તે **સર્વમ્ ઇહ અનુતિષ્ઠ** બધું અહીં કરી લો, માણી લો. **જાત્યોપદેશ: ઇવ** જન્મના રહસ્યનો ઉપદેશ (હોય તે રીતે) **જાત્ય ઊંચુંકુળ પાણ્ડવરૂપધારી** પાંડવ-અર્જુનનું રૂપ ધરેલો **ઉપૈષ્યતિ** આવી પહોંચશે. **વ:** તમારા માટે, તમારી પાસે

2. સંધિ : યુધિષ્ઠિરાદયશ્ચ (યુધિષ્ઠિરાદય: ચ) । ગુરવો ભવન્તમ્ (ગુરવ: ભવન્તમ્) । ઘટોત્કચોઽહમ્ (ઘટોત્કચ: અહમ્) । શ્રોતવ્યો જનાર્દનસ્ય (શ્રોતવ્ય: જનાર્દનસ્ય) । સ્વર્ગમભિગતોઽસિ (સ્વર્ગમ્ અભિગત: અસિ) । પુનર્ભવતો ભવિષ્યતિ (પુન: ભવત: ભવિષ્યતિ) । પુત્રશોકસમુત્થિતોઽગ્નિર્ન (પુત્રશોકસમુત્થિત: અગ્નિ: ન) । હવિરિતિ (હવિ: ઇતિ) । શકુનિરેષ વ્યાહરતિ (શકુનિ: ઇષ: વ્યાહરતિ) । રાક્ષસેભ્યોઽપિ (રાક્ષસેભ્ય: અપિ) । ભવન્ત એવ (ભવન્ત: એવ) । પ્રાપ્તો ન (પ્રાપ્ત: ન) । દૂત ઇતિ (દૂત: ઇતિ) । દૂતોઽહમ્ (દૂત: અહમ્) । જાત્યોપદેશ ઇવ (જાત્યોપદેશ: ઇવ) ।

સ્વાધ્યાય

1. અધોલિખિતેભ્ય: વિકલ્પેભ્ય: સમુચિતમ્ ઉત્તરં ચિનુત ।

(1) યદુકુલપ્રવાલ: ક: ?	☐
(ક) ઘટોત્કચ: (ખ) અર્જુન: (ગ) અભિમન્યુ: (ઘ) દુર્યોધન:	
(2) અભિમન્યુ: કસ્ય પુત્ર: આસીત્ ?	☐
(ક) જનાર્દનસ્ય (ખ) ધૃતરાષ્ટ્રસ્ય (ગ) અર્જુનસ્ય (ઘ) શકુને:	
(3) અભિમન્યુ: માતુલ: ક: ?	☐
(ક) દુર્યોધન: (ખ) શકુનિ: (ગ) જનાર્દન: (ઘ) ઘટોત્કચ:	
(4) 'શાન્તં પાપમ્ શાન્તં પાપમ્।' ઇતિ ક: વદતિ ?	☐
(ક) ઘટોત્કચ: (ખ) ધૃતરાષ્ટ્ર: (ગ) શકુનિ: (ઘ) અર્જુન:	
(5) 'વયં દૂતઘાતકા: ન।' - ઇદં વાક્યં કેન કથિતમ્ ?	☐
(ક) દુર્યોધનેન (ખ) ઘટોત્કચેન (ગ) શકુનિના (ઘ) ધૃતરાષ્ટ્રેણ	

(6) चक्रायुधः कः ?

(क) अभिमन्युः (ख) जनार्दनः (ग) धृतराष्ट्रः (घ) शकुनिः

(7) भवन्तः अपि क्रूरतराः।

(क) राक्षसान् (ख) राक्षसैः (ग) राक्षसेभ्यः (घ) राक्षसेषु

(8) कृतान्तः शब्दस्य कः अर्थः ?

(क) पांडवः (ख) सूर्यः (ग) यमराजः (घ) नष्ट पामेलुं

2. एकवाक्येन संस्कृतभाषायाम् उत्तरत ।

- (1) घटोत्कचः कस्य सन्देशं नयति ?
- (2) अभिमन्युः कं द्रष्टुं स्वर्गम् अभिगतः ?
- (3) कुत्र सुप्तान् भातृन् निशाचराः न दहन्ति ?
- (4) घटोत्कचः कस्य वचनात् दूतः भवति ?

3. कृदन्तानां प्रकारं लिखत ।

(1) श्रोतव्यः		(2) परित्यज्य	
(3) अभिगतः		(4) उपसृत्य	
(5) द्रष्टुम्		(6) काङ्क्षितम्	

4. सन्धिविच्छेदं कुरुत ।

- (1) घटोत्कचोऽहम्
- (2) शकुनिरेषः
- (3) दूतोऽहमस्मि
- (4) दूत इति

5. समासप्रकारं लिखत ।

(1) कुरुकुलप्रदीपः		(2) चक्रायुधः	
(3) पुत्रशोकसमुत्थितः		(4) धृतराष्ट्रः	

6. रेखाङ्कितपदानां स्थाने प्रकोष्ठात् उचितं पदं चित्वा प्रश्नवाक्यं रचयत ।

(कस्य, केन, कीदृशाः, कम्, किमर्थम्)

- (1) घटोत्कचः पितामहम् अभिवादयति ।
- (2) त्वं युद्धार्थं न आगतः ।
- (3) वयं दूतघातकाः न ।
- (4) जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः श्रोतव्यः ।

7. उदाहरणानुसारं नामरूपस्य परिचयं कारयत ।

	शब्द	लिङ्ग	विभक्ति	वचन
उदाहरणम् - वचनात्	वचन	नपुंसकलिङ्ग	पञ्चमी	एकवचन
(1) अंशुभिः
(2) शकुनेः
(3) आशया
(4) पितामहम्
(5) राक्षसेभ्यः

8. धातुरूपाणां परिचयं कारयत ।

धातुरूपम्	धातु	पद	काल	पुरुष	वचन
गच्छ	गम्	परस्मैपद	आज्ञार्थ	मध्यम	एकवचन
(1) प्रहरध्वम्
(2) दहेत्
(3) भवतु
(4) समाचर

9. कौष्ठगतपदानि प्रयुज्य वाक्यानि रचयत ।

- (1) धृतराष्ट्र कौरवोना पिता उता.
(धृतराष्ट्र कौरव जनक अस्।)
- (2) घटोत्कच जनार्दननो संदेश लावे ऐ.
(घटोत्कच जनार्दन सन्देश आ + नी-नय्)
- (3) अमे दूतने उशनारा नथी.
(अस्मद् दूतघातक न।)
- (4) घटोत्कच धृतराष्ट्रने प्रशाम करे ऐ.
(घटोत्कच धृतराष्ट्र प्र + नम्)

10. मातृभाषायाम् उत्तराणि लिखत ।

- (1) घटोत्कच शकुनिने शुं सलाड आपे ऐ ?
- (2) घटोत्कच दुर्योधनने राक्षसथी पश वधारे कूर शा माटे कडे ऐ ?
- (3) अलिभन्युनुं मृत्यु थता अर्जुने करेला विलाप विशे ल।ओ.

11. मातृभाषायां संक्षिप्तं टिप्पणं लिखत ।

- (1) घटोत्कचनुं पात्रालेपन
- (2) श्रीकृष्णनो संदेश

प्रवृत्ति

- प्रस्तुत नाट्यांशनो वाचिक अभिनय करो.
- लासनां रुपकोनी उपलब्ध सी.डी. मेणवीने जुओ.